

5/15
LAKY TERÉZ:

Magyarország az Európai Unió kapuja előtt

Magyarország a teljes jogú Európai Unió-beli tagságra készül.

Mindeddig sokan vélték úgy, hogy az elmúlt években a politikát a gazdaságot, a társadalmi szabályokat érintő intézményekkel, törvényekkel, az ország már lényegében az Európai Unió országaival azonos elveket és gyakorlati megoldásokat követ. Feltételezték, hogy lesznek ugyan még elvégzendő harmonizációs feladatok, ezek azonban részlet-kérdések, hiszen Magyarország a régen megkezdett gazdasági reformjainak kiteljesedésével, fejlett jogrendjével a politikai rendszerváltást követően tulajdonképpen éretté vált a teljes jogú tagságra.

1996 tavaszán, amikor az EU által küldött kérdőív (avis) kitöltése folyt, kellett rádöbenni arra, hogy milyen sok még a tennivaló. A több mint 100 oldalas kérdőív kérdései, s a több ezer oldalas válasz számtalan illeszkedési problémát tett nyilvánvalóvá. Az ország, (a politika, a gazdaság, a társadalom) működésének úgyszólván minden területét átfogó kérdések egészéről lehetetlen áttekintést adni; ezért itt csupán a munkaerőpiacot érintő néhány problémára összpontosítunk.¹

A „munkaügy” szélesebb és szűkebb értelmezése

A.) A szélesebb értelmezés

Az Európai Unió sarkalatos elve az Unió belső piacán az áruk, a személyek, a szolgáltatások és a tőke szabad áramlása. A személyek

¹ Az államapparátus felső szintjein (minisztériumok, főhatóságok, tárcaközi és speciális bizottságok) szakértők sokasága foglalkozik a tagságra felkészülés konkrét kérdéseivel. A miniszterelnök mellett pedig létrejött a független szakértőkből - zömmel kutatókból - álló, a gazdaság és a társadalom 20 nagyobb területét (az agrárgazdaságtól a szociálpolitikáig) átfogó Integrációs Stratégiai Munkacsoport (ISM). E tanulmány szerzője a 10. sz. Munkaügyek team vezetője. E munkacsoportok fő feladata az államigazgatásban szükségképpen tárcaszinteken kezelt problémák kölcsönhatásainak figyelemmel kísérése és annak elősegítése, hogy minden, az érintett tárcától talán igen messze eső részlet kellő figyelmet kapjon az EU konform megoldás kidolgozásához. (A tanulmányban ezt több példával illusztráljuk.)

szabad mozgását kimondó 8/a. cikket - amely meghatározza az állampolgárok szabad költözési és letelepedési jogát az Unión belül - számos további cikk egészíti ki (például a 48-51. cikk a munkavállalók szabad mozgását biztosító alapelvekről; a 52-57. cikk a magánvállalkozók mozgásszabadságáról, az 58. cikk a társaságok letelepedésének szabadságáról; az 59-66. cikk a szolgáltatások nyújtásának szabadságáról).

A személyek - valamint tevékenységeik - szabad áramlásának egyik deklarált célja a munkaerőpiac harmonikus fejlődése. Ez a „munkaügy” számára széles értelmezési kereteket kínál.

A konkrét akciók azonban már csak néhány, meghatározott területre vonatkoznak, mint a személyek szabad áramlása legfontosabbnak ítélt feltételeire.

Ilyen, kiemelt területek:

- 1.) egyes szakmák, valamint diplomák kölcsönös elismeréseinek biztosítása (ami az oktatási rendszerek fokozatos harmonizálását tételezi fel);
- 2.) az áttelepülő munkavállalók szociális jogainak érvényesíthetősége (amelynek feltétele a társadalombiztosítási juttatások koordinációja);
- 3.) a dolgozók munkahelyi egészségvédelme és biztonsága érdekében egységes szabványok alkalmazása;
- 4.) a munkavállalók védelme tömeges elbocsátások, tulajdonosváltás, a tulajdonos fizetőképtelensége esetén; valamint a munkaadók tájékoztatási kötelezettsége a munkaviszonnyal kapcsolatos kérdésekről;
- 5.) a munkahelyi viszonyokkal kapcsolatos elvekről - mint a kollektív érdekegyeztetés, az érdekegyeztetésben résztvevők (munkaadók és szakszervezetek) szerepe, az érdekegyeztetés szintjei stb. - a Szociális Charta fogalmaz meg ajánlásokat.

A fentiek egyaránt igényelnek jogharmonizációt, illetve - ami hangsúlyozottan fontosabb - olyan működő rendszereket (pl. oktatás, munkavédelem stb.) amelyek a felzárkózást biztosítják.

A fenti kérdések mindegyikében Magyarországon - többnyire már évek óta - konkrét munka folyik. A jogalkotási feladatokat a kormány több évre szóló jogharmonizációs programja tartalmazza.

B.) A szűkebb értelmezés

Már a fenti felsorolás is jelzi, hogy a kiemelt területek mindegyike túlmutat a munkaügy területén, s az alapvető feltételeket más „alrendszerekben” kell megteremteni (az oktatástól az érdekegyeztetés formalizált eljárási rendszeréig). Itt elsősorban a munkaerőpiaci összefüggésekre igyekszünk koncentrálni; minden kérdést kizárólag a munkaerőpiaci hatások szempontjából vizsgálunk.

Néhány megoldásra váró probléma

Részben a kérdőív hatására, részben saját problémáink ismeretében kétféle problémakört célszerű megkülönböztetni. Az egyikbe azokat a kérdéseket soroljuk, amelyekben az alkalmazkodás alapvetően saját lépéseink eredményességétől függ. A másikba olyan kérdések tartoznak, amelyekben sokkal inkább a tőlünk független, külső feltételrendszer a meghatározó. A saját erőfeszítéseinket kívánó alkalmazkodási tennivalók közül itt kettőt tárgyalunk részletesebben:

1. A migráció; különös tekintettel Magyarország, mint esetleges tranzit-ország helyzetére;
2. Az atipikus munkák - különösen az önfoglalkoztatás - beillesztése a magyar munkajogba.

Mindkét kérdésnél az az alap-probléma, hogy a formális igazodás új, eddig hiányzó rendszerek kiépítését kívánja meg; olyan konzensusok létrejöttét; amiben erős a belső vagy külső, meglévő vagy várható

érdekellentét. (Ilyenek persze úgyszólván minden más, a csatlakozással érintett területen bőven vannak.)

A felkészülés tehát jórészt a társadalmi konszenzusok elérését jelenti - egyelőre inkább az országon belül, annak reményében, hogy így elfogadhatóvá válik Magyarország az EU tagországai számára is.

A második problémakörben ugyancsak két kérdést tárgyalunk:

3. A mezőgazdaság alkalmazkozásának követelménye;
4. A munkaerőköltségek mértéke, különös tekintettel mind az EU tagországai, mind a felvételre jelentkező kelet-európai országok (nehezen változtatható) adottságaira.

Az önálló tanulmányt igénylő témákból itt természetesen csak néhány kérdést villanthatunk fel; a reménybeli csatlakozáshoz kapcsolódó, ma érzékelhetőket.

Az önmagunktól függő eredmények

1.) Migráció

Bár az EU elvek nem foglalkoznak a tagországok munkaerőpiacaival, kétségtelen, hogy azok tartósan rossz állapota az Unió egyik neuralgikus pontja. „A belső határok nélküli egységes piac” lényegében nem vezetett munkaerő-vándorláshoz (másutt sincsenek munkahelyek); ahol mégis megjelentek (mint például a portugálok Németországban) ott munkavállalásukat az „idegen” munkaerővel ma együttjáró feszültség kísérte.

A munkaerő szabad áramlása tehát nem vált jellemzővé. Az EU gyakorlatilag tudomásul vette, hogy a tagállamok - saját érdekeik védelmében - nemzeti érvényességű jogszabályokkal védik saját munkaerőpiacukat.

Különösen erős védelem érvényesül az Unión kívüli munkavállalókkal szemben. Magyarország társult taggá válása után sem tudta elérni, hogy munkavállalóinkat fogadják Európában.²

Magyarországnak 1996 közepéig öt országgal (Németország, Írország, Luxemburg, Ausztria és az Unióhoz nem tartozó Svájc) volt kétoldalú egyezménye. Munkaerőforgalom szempontjából e megállapodások jobbára szimbólikus jelentőségűek.³ Az egyetlen számottevő lehetőséget évek óta Németország nyújtja, 10-12 ezer fő fogadásával.

A nyitás (vagy ha úgy tetszik: a korlátozás) egyik eszköze a szakképesítések kölcsönös elismerése. Ez azonban - a folyamatos tárgyalások ellenére - egyelőre a szakmák szűk körét érinti majd, s nem a közeljövőben. (A szakmák szélesebb köre elismerésének a tananyagok harmonizálása lesz a feltétele - ez azonban igen hosszú folyamatnak ígérkezik.)

A Nyugat-Európát aggasztó egyik kérdés: a Magyarországról (Kelet-Európából) várható migráció mértéke, teljes jogú tagság esetén.

Magyarországon a kérdés másik fele ígérkezik súlyosabbnak: saját munkaerőpiacának védettsége elsősorban a keleti és déli határain beáramló munkaerővel szemben.

Ami a Magyarországról elvándorlást illeti, a legfontosabb jelenség az, hogy a magyarok nem kívánnak külföldön dolgozni. A Magyar Háztartás Panel 1993-ban és 1994-ben végzett felmérése szerint a 16 éven felüli lakosságból mindössze 2-3 % vállalta volna, hogy néhány hétig, hónapig, vagy évig külföldön vállaljon munkát. (Lehet, persze, hogy frissebb eredmények mást mutatnának, és különösen az Unión belüli szabad mozgás lehetősége esetén a vélemények megváltoznának,

² Sőt, mint a magyar EU Társulási Bizottság egyik legutóbbi ülésén megállapították: a helyzet folyamatosan rosszabbodik. Esetenként már a határon átnyúló szolgáltatást végző magyar vállalkozók szerződés-szerű munkavégzéséhez sem biztosítják az Unió tagállamai a formailag szükséges munkavállalási, illetve tartózkodási engedélyeket.

³ Pl. Írországból 12, felsőfokú végzettségű, magas szintű angol nyelvtudással rendelkező személy kaphat 1 évre egyéni munkavállalási engedélyt; Luxemburgban 15 főre szól a gyakornok-csere, Ausztriában 300 főre.

bár köztudott, hogy néhány tényező, pl. a nyugati nyelvek nem-tudása igen nagy visszatartó erő.) Természetesen voltak is, lesznek is a lakosságnak vándorlásra készebb csoportjai. A magasan képzett, diplomás szakemberek közül sokan szívesen vállalnak munkát fejlettebb országokban - néhány százan mindig találhatóak Nyugat-Európa, Amerika egyetemlein, kutatóhelyein, cégeinél. Őket többnyire szívesen is fogadják. Néhány ezer szakmunkás rendszeresen dolgozik Németországban (elsősorban az építőiparban) a már említett egyezmény keretében. Munkavállalási engedély nélkül - általában turista-útlevéllal - jellemzően a fiatalok próbálkoznak illegális munkavállalással, csakúgy, mint más, kevésbé fejlett országok fiatal, állástalan polgárai.

Egyelőre azonban - az eddigi jelek szerint - Nyugat-Európát nem fenyegeti magyar invázió.

Magyarország számára a saját munkaerőpiacának védelme jelent nehézséget - és nem technikai értelemben.

Évek óta szigorú szabályok védik a magyar munkaerőpiacot - a munkavállalás engedélyezéséhez nehézkes procedúrán át vezet csak út. A határokat jól őrzik, s bár az embercsempészek is próbálkoznak, a nem-kívánatos idegenek többnyire fennakadnak az ellenőrző rendszeren. Csakhogy az ország nyugati határát (Ausztria) kivéve valamennyi határon túl jelentős számú magyar nyelvű kisebbség él. Csaknem mindegyik ország kölcsönösen vizummentességet biztosított egymás polgárainak, s az ideérkezők közül sokan munkát is szívesen vállalnának Magyarországon.

A magyar munkaerőpiacon megjelenő külföldi kínálat meghatározó hányadát évek óta az ún. ingázó migráció adja, azaz a határon munkavállalás céljából történő, rendszeresen ismétlődő átlépés.⁴ Ez

⁴ Bár a példa valószínűleg nem jellemző, egy ellenőrzés során kiderült: osztrák állampolgárok is dolgoznak Magyarországon engedély nélkül; azaz a nyugati határszélen is akadnak, akik a határon túl keresnek munkát. (Népszava, 1995. márc. 13.)

alkalmanként szervezett keretek között történik. A Szlovákiával érintkező, gazdaságilag prosperáló észak-dunántúli megyékben, ahol a regisztrált munkanélküliség mintegy fele az országos 9-10 %-os átlagnak és több szakmában van munkaerőhiány, ma is többszáz, naponta ingázó, a határon túl élő munkás dolgozik; szabályosan, munkavállalási engedéllyel.

Az ingázó migráció fő árama azonban Romániából érkezik. A jellemzően munkát keresők többnyire fekete munkával próbálkoznak, minthogy engedélyre nincs esélyük.

Az ingázó migráció jelenlegi gyakorlatának megváltoztatása (a belépések megszigorítása, vizumkényszer bevezetése stb.) egyike lehet a legkényesebb, a közvéleményt is megosztó kérdésnek mind a határon belül, mind a határon túl élő magyarok számára. A problémát - az érintett országokkal közösen - maguknak kell rendezni. A valóban megnyugtató megoldás csak az érintett országok egyidejű taggá válásától remélhető.

2.) Az atipikus munkák kezelése

A munkaerőpiac flexibilizálása egyike az EU országok fájdalmasan nehéz társadalmi-gazdasági folyamatainak. Az immár negyedszázada tartó, tartósan magas munkanélküliség és a munkaerőfelhasználás folyamatos racionalizálása közepette egyre többen sodródnak át az atipikus munkák piacára. A nemzetközi statisztikák szerint országonként ugyan más-más arányban, együttesen és átlagosan azonban a keresőknek már mintegy 40 %-a atipikus munkát végez: részmunkaidős, alkalmi munkás, bedolgozó, önfoglalkoztató, szerződéses dolgozó stb.

Magyarországot csupán néhány éve - gyakorlatilag 1992 óta - sújtja a magas, 10 % körüli munkanélküliség. Az ország különböző okok miatt - mint a gazdaság régtől elégtelen működése, a régi gazdasági kapcsolatainak szétesése miatti nagyarányú piacvesztés, az ennek nyomában járó tömeges csőd- és felszámolás stb. - 1998 óta az addig

mintegy 5 millióból másfél millió munkahelyet veszített; s az addig 92-93 %-os aktivitási ráta (a keresők aránya a munkavállalási korúak között) 1995-ben mintegy 66 %-ra esett vissza; a Labour Force Survey adatai szerint pedig a 15-74 éves népességnek a fele volt csak foglalkoztatott. Egyidejűleg folyamatosan nőtt a gazdaságilag inaktívak - azaz a nem-keresők, de munkanélküliként sem regisztráltak - aránya: 1995-ben - tanulók nélkül számítva - már a kereső-korúak csaknem 20 %-át tette ki.

Az elmúlt évek során folyamatosan több olyan probléma érlelődött, amelyek nem elsősorban az EU-hoz csatlakozás, hanem az ország saját érdekében sürgetnek megoldást.

Ezek egyike a munkavállalási kor megnövelése - azaz a nyugdíjkorhatár felemelése. Az eddigi „munkavállalási kor”, „aktív kor” a nőknél 15-55, a férfiaknál 15-60 év volt, azaz a nők esetében 10, a férfiak esetében pedig 5 évvel kevesebb mint az EU országokban.

A nyugdíjrendszer pénzügyi összeomlásának félelme a nyugdíjkorhatár felemeléséhez vezetett - a 2000-es évek elejére mind a férfiaknál, mind a nőknél fokozatosan 62 év lesz a nyugdíjkorhatár.

Csakhogy ami eddig a nyugdíjrendszert terhelte, az tehermentesítette a munkaerőpiacot, sőt, a szabályos nyugdíjazás mellett külön menekülési útként két egyéb nyugdíjba menési lehetőség is létezett (a korengedményes és az elő-nyugdíj). Most e lehetőségek is vagy megszűnnek, vagy jelentősen beszűkülnek. Ennek következtében - ha csak a gazdaság jelentős számú munkahelyet nem hoz létre - romlik a munkaerőpiacra belépés esélye, főként a fiatalok, de a visszatérni kívánó munkanélküliek számára is.

Az ország - főként a költségvetés tartós és magas hiánya miatt - más menekülési utak bezárására és szűkítésére is kényszerül. Megszűnik például a gyerek-gondozási távollét egyik formája, amely kb. 3 évig módot adott az egyik szülőnek - rendszerint az anyáknak - szerény, de biztos díjazás mellett a munkaerőpiactól távolmaradásra. Emellett

tovább kell csökkenteni a költségvetésből fedezett ágazatokban dolgozók (államigazgatás, egészségügy, oktatás) ma a keresők együttesen több mint 20 %-át adó létszámát.

Várhatóan mindez óriási teherként nehezedik majd a munkaerőpiacra és sürgetővé teszi, hogy az atipikus munkák mielőbb beépüljenek a jogszerű, szabályozott foglalkoztatási lehetőségek közé.

Mindéddig úgy vélhettük, hogy a magyar munkajog korszerű; elvei és gyakorlata megfelelnek az európai normáknak. Annál is inkább, mert Magyarország számos nemzetközi szervezet - köztük az ILO - tagja és a magyar törvényhozás folyamatosan beépítette jogrendjébe a nemzetközi egyezményeket.

A különben valóban korszerű magyar munkajognak azonban mára nyilvánvaló hiányossága, hogy túl szűken értelmezi a „foglalkoztatást”. A munkáltató és a munkavállaló közötti viszonyt nagy körültekintéssel és sokoldalúan rendezi ugyan, de a szabályozásokban alapvetően a nagyüzemek világának viszonyai tükröződnek és alig kapnak figyelmet az ettől eltérő viszonyok. Holott mára a nagyüzemek világa jelentősen összezsugorodott, hiszen a gazdasági szervezetek 97 %-a legfeljebb 10 fős mikro-vállalkozás; s ennek meghatározó része is a self-employment kategóriához tartozik.

Nagy tömeget - többszázezer embert - érint elsősorban a statisztika szerint gazdaságilag inaktívak alkalmi munkavállalása. Magyarországon ma lényegében minden, nem alkalmazotti státusban (bérért vagy fizetésért) önállóan végzett, jövedelem-szerzési célú munkavégzéshez vállalkozói igazolvány szükséges. Ez azonban túl merev szabály, s óhatatlanul kizárja a legális foglalkoztatásból mindazokat, akik ha tehetik, rövidebb-hosszabb idejű (akárcsak néhány órás) alkalmi munkát vállalnak; rendszerint a szervezett munka világán kívül; egyéneknek, háztartásoknak. Ezek ma akár fekete munkáknak is minősíthetők. Az ilyen munkákat azonban nem tiltani és büntetni, hanem valamilyen módon inkább legalizálni kellene, módot adva az

érintetteknek, hogy ha nem jutnak „igazi” munkahelyhez, legalább így dolgozzanak és valamit keressenek.

Az EU országokban nyilvántartott atipikus foglalkozási formák közül egyelőre csupán az önfoglalkoztatás létezik legálisan, bár ez sem foglalkoztatás, hanem „vállalkozás” címen; alapvető kereteit az adóhatóság szabályozta. Egyáltalán nem biztos, hogy a jelenlegi (az adózást és a társadalombiztosítást előíró) szabályozásnak tartalmilag rosszabb, mint az EU különböző országaié; egyelőre azonban más; és az önfoglalkoztatás nem szerepel a magyar munkajogi szabályozásban. Holott az elmúlt néhány évben az önfoglalkoztató mikro-vállalkozások teremtették a legtöbb munkahelyet (mondhatnánk úgy is, hogy szinte kizárólagosan; bár 1-2 éve már munkahely-teremtő néhány idetelepült külföldi cég is) és ma már a foglalkoztatottaknak becsülhetően mintegy harmadát adják. Bár az arány a szegényebb országokra jellemzően magas, nyilvánvaló, hogy a gazdaság a jövőben sem nélkülözheti az önfoglalkoztató kisvállalkozások munkahelyteremtő szerepét. Valószínűleg újraszabályozást igényel az „alkalmi munka”, a „bedolgozás” és néhány más kategória is; pl. a részmunkaidő, ami mindeddig - formalizáltan - lényegében meg sem honosodott.

A „munka, „munkavégzés”, „foglalkoztatás” fogalmi rendszere tehát új tartalmi megközelítéseket és gyakorlati intézkedéseket kíván. Ma már tudjuk, hogy ez rendkívül bonyolult és szerteágazó feladat; s nem egyszerűen munkajogi kérdés, hiszen érinti az egész adó- és társadalombiztosítási rendszert, a statisztikai fogalmakat, a számbavételt stb.

Talán a fentiekből is érzékelhető, hogy ez igen nagy, sokféle rendszer összeigazítását igénylő, folyamatos érdekegyeztetést kívánó, ezért várhatóan több évig tartó munka.

A feladatot azonban el kell végezni, ismét hangsúlyozom: nemcsak és nem elsősorban az EU-hoz csatlakozás érdekében. A saját helyzetünk teremtette meg a lépés-kényszert; annak tudomásulvételét, hogy - mint

egész Európában - nálunk is erőteljesen megváltozott és visszafordíthatatlanul tovább változik a munka világa.

3.) A külső tényezők

A csatlakozás számos nagy, a munkaerőpiacon messze túlmenő kérdést is hordoz: mint például a gazdasági kapcsolatok alakulása az Európai Unión kívüli világgal; vagy az ország szuverenitásának szükségszerű csökkenése azáltal, hogy számos fontos kérdésben a döntéseket nem a nemzeti kormány, hanem az EU szintjén hozzák stb. Noha ezek fontos kérdések lesznek, a csatlakozni kívánó országokban súlyuk még nem igazán érzékelhető. Részben, mert még sok minden kialakulatlan, bizonytalan kimenetelű (például még távolról sem kiforrott az EU jövődöntési mechanizmusa). Részben pedig - s talán ez a fő ok - a csatlakozás mellett szóló érvek súlyosabbak és egyértelműbbek, mint a ma érzékelhető - például a szuverenitást érintő - megfontolások, vagy akár gazdasági-társadalmi áldozatot is kívánó alkalmazkodás.

Ismét csak a munkaügy keretei között maradva: az egyik, érzékelhető áldozatot követelő terület a magyar gazdaságban (és exportban) fontos szerepet játszó agrár-gazdaság súlyának csökkentése. Feltehető, hogy az EU a következő években is felesleggel rendelkezik számos fontos agrártermékből, és folytatja restriktív politikáját.

Magyarországon néhány év alatt meredeken zuhant a mezőgazdasági foglalkoztatás. A századfordulón még a keresők több mint 60 %-át foglalkoztató ágazat az évtizedek során folyamatosan vesztett ugyan súlyából, de még 1980-ban is a keresők csaknem 20 %-át, 1990-ben csaknem 18 %-át foglalkoztatta. 1995-re - a foglalkoztatottak számának általános csökkenése közepette - a keresőknek már csak 8,6 %-a dolgozott az agrár-ágazatban. Ez már kevesebb, mint Portugália (12 %) és Spanyolország (10 %) mezőgazdasági foglalkoztatási aránya. (Employment Outlook 1995, p.209.)

Az agrárgazdaság létszámcsökkenése a (1990: 955 ezer; 1995: 348,2 ezer foglalkoztatott; KSH, Munkaerőmérlegek, I.1.-i állapot) jórészt

munkanélküliek és a gazdaságilag inaktívak létszám-növekedését jelentette. Míg 1990-ig az agrárszektorból kilépők a gazdaság növekvő ipari vagy szolgáltatói szektorába léptek át, addig 1990 után jellemzően a munkanélküliek vagy az inaktívak közé. Az Országos Munkaügyi Központ havonta kiadott jelentései szerint még 1995-ben is a mezőgazdaság bocsátotta ki az újonnan regisztrált munkanélküliek átlagosan 16 %-át.

Az agrárgazdaság most kezd újjászerveződni. Rendeződtek a tulajdonviszonyok; az annakidején erőszakkal a szövetkezetekbe kényszerített gazdák (vagy utódaik) kárpótlást kaptak; a szövetkezetekben megállapították a tagok vagyonának mértékét, s aki önállósulni akart, az vagyonrészével kiléphetett. A szövetkezetek újjáalakultak; s a szövetkezetek számának (2,1 ezer) kétszeresét tették ki 1995-ben a társasági formában működő cégek (4,2 ezer) és az utóbbiak kétszeresét a jogi személyiség nélküli társaságok (9 ezer). (KSH Havi Közlemények, 1995. dec.) Rajtuk kívül 51 ezer egyéni gazda vezette főfoglalkozásban a család mezőgazdasági tevékenységét.

Az EU-hoz csatlakozás várhatóan a mezőgazdasági termelés - és vele a mezőgazdasági foglalkoztatás - további csökkenését kívánja, s egyúttal az újjászerveződés természetes útjának megszakítását.

Ez talán a legsúlyosabb, előre látható veszteség ami mélyen fogja érinteni az ország egész gazdaságát, elsősorban a mezőgazdasági export kényszerű visszafogása miatt.

Erős azonban a remény, hogy ez az áldozat nem lesz hiábavaló, s az európai gazdaságba integrálódás a más területeken elérhető előnyökkel ad igazi kárpótlást ezért.

Más természetű, de ugyancsak a magyar szándékoktól függetlenül alakuló probléma a munkabér-költségeknek a kelet- és a nyugat-európai országok közötti jelentős különbség. Ez olyan adottság, aminek kezelése, ha várhatóan konfliktusokat gerjeszt is, kívülesik a belépni szándékozó országok kompetenciáján.

4.) A munkaerőköltségek - a bérek szociális és adóterhei

A csatlakozni kívánó kelet-európai országok tulajdonképpen belesodrónak az EU több tagállama, sőt az EU és amerikai, japán és más országok közgazdászai, szociálpolitikusai, alkalmanként pártpolitikusai között a munkabér-költségekről már évek óta folyó vitába.

A vita közgazdasági értelemben a versenyképességről, szociológiai értelemben a szolidáris és az individuális értékek ütközéséről szól.⁵

Várható, hogy a szegényebb (alacsonyabb nemzeti jövedelmű) országok jelentkezésével a vita felerősödik.

Az EU ugyan különböző gazdasági fejlettségű országokat foglal magában, a belépni kívánók azonban - gazdasági fejlettségüket tekintve - gyengébbek, mint az Unió legkevésbé fejlett tagállamai. A legáltalánosabb fejlettségi mutató, az egy főre jutó GDP - a Világbank adatai szerint - pl. Magyarországon a tizede sem volt az 1993-ban a legmagasabb értéket mutató országénak. (Magyarország: 3.350 US

⁵ Míg a versenyképesség növelésének szükségességét általában senki nem vitatja, éles a vita a (munkaerőköltségben is megjelenő) társadalmi juttatások (társadalmi közös költségek) mértékét illetően. Az Európában szokásos, az adókból fedezett, majd a költségvetésen keresztül újraelosztott szociális juttatási rendszerek - számos egymástól eltérő vonásuk dacára - lényegileg különböznek az Egyesült Államokbelitől és nagyrészt Japántól. Némi egyszerűsítéssel az európai rendszereket szolidárisnak tekinthetjük, az USA-ét individuálisnak. A szolidaritási elv elsősorban az ún. jóléti államokat jellemzi, ahol a társadalmi értékrendben az elfogadott, követendő elv a társadalom minden tagjára kiterjedő ellátás, a bajbajutottak megsegítése. Az individuális értékrendben az egyén önmagáról való gondoskodásának, problémái önálló megoldásának van kitüntetett szerepe.

Lényegileg ez a két értékrend ütközik össze a felszínen a munkaerőköltségről folyó, immár sok éves vitában. Számos közgazda - köztük a Nobel-díjas Gary S Becker, a chicagói egyetem professzora - véli úgy, hogy Európában a munkaerő költségeit az elbocsátásokat korlátozó, a béreket sok szabadság és egyéb fizetett távollét költségeivel terhelő bérezési rendszer miatti súlyos adóterhek emelik túlzottan magasra. Ha ezen az "európai betegségen" nem változtatnak, akkor lehetetlen lesz a munkanélküliséget leküzdeni.

A túl sok szociális juttatás vádja azonban Európában nem igazán népszerű - főként az érintettek körében nem; hiszen ezeket több mint száz év erőteljes szakszervezeti harcaiban, fokozatosan érték el, és ma is vívmánynak tekintik a munkavállalók.

Ennek a problémakörnek egyik elágazása a magasabb munkabérű országok gyakori vádja amiatt, hogy versenyképességüket az alacsonyabb bérű országok veszélyeztetik, amelyek a szociális juttatásaikat nem az állami redisztributív elosztási rendszeren keresztül nyújtják, ezek tehát nem terhelik a béreket. A tagországok egymás közötti; ún. social dumping vitájába eddig az EU nem szólt bele.

dollár; Svájc: 35.760 US dollár.) Magyarországot az EU kevésbé fejlett országai közül is nagyságrenddel megelőzte Írország (13.000 dollár); s a miénknél kétszer nagyobb Görögország (7.390 dollár), háromszor nagyobb Portugália (9.130 dollár) egy főre jutó nemzeti jövedelme. Még alacsonyabb a mutató értéke a többi szocialista országban. A 132 országot felsoroló rangsorban - a legszegényebektől kezdve - Magyarország 95. helyen szerepel, a csehek a 83., a lengyelek a 80. helyen. (World Development Report 1995, 162-163. old.)

A magasabb nemzeti jövedelem mögött sokféle tényező áll - egyéb között a magasabb termelékenységet kifejező magasabb bérek is. Ha az erre rakódó adók és járulékok a jelenleginek a töredékei lennének, akkor is szükségképpen magasabbak lennének a kelet-európainál.

Tagadhatatlan, hogy az alacsonyabb munkaerőköltségek eddig is szerepet játszottak e régióba áttelepített - elsősorban bérmunka-növekedésben, s az itteni tőkebefektetésben.⁶

Az Unió kevésbé fejlett tagországai úgy érezhetik: konkurensaiknek adnak szabad teret az Unión belül, ha beleegyeznek felvételükbe. S ha a kormányok - más megfontolásokból - hajlandók is erre, felerősödhet az érintett ágazatok, a hazai munkahelyeket féltő szakszervezetek lobbyk ellenállása.

Ez kétségkívül egyike a várható konfliktusoknak, hiszen nyilvánvaló, hogy pl. a spanyol munkaerő költségeket akkor se lehet levinni mondjuk a magyar szintjére, ha - tételezzük fel a lehetetlent - minden

⁶ A fejlettebb kelet-európai országokba irányuló tőkebefektetések jelentősen érintették pl. Spanyolországot és Portugáliát, amelyek elvesztik az alacsony bérszínvonalból eredő - az 1986-os belépésük után különösen a textil- és ruházati iparban élvezett - komparatív előnyüket. A négy év alatt felszámolt 434 ezer nyugat-európai textilipari munkahely - ez a megszűnt munkahelyek 70 %-a - nagy részét kelet-európai - döntően lengyel, magyar és cseh - bérmunka váltotta ki." (In: Borbély Sz.: ..... stb.)

1993-ban a Német Kereskedelmi és Ipari Kamara 10 ezer társaság körében végzett felmérést - akkor a vállalkozók 30 %-a tervezte, hogy a következő 3 évben termelésének egy részét - kb. 250 ezer munkahelyet - Kelet-Európába helyez át. (Wall Street Journal, ...)

Az ilyen törekvések a szakszervezetek éles ellenállásába ütköznek és a kelet-európai csatlakozások nyílt elutasítását válthatják ki

szociális tartalmú adó és járadék-tehertől megszabadítanak, s megfordítva: a magyar bérterhek sem növelhetők tetszés szerint. (Bár a magyarok örülnének, ha pl. a Dániáéhoz hasonló bérköltségek ellenében dán színvonalú jólétet, szociális ellátást élvezhetnének.)

A probléma azonban túl mutat Európán.

Az eddig is szabadon áramló - és az EU határait eddig sem tisztelő - transznacionális tőke az EU tagországok és a belépni kívánók szándékaitól függetlenül mint eddig, a jövőben is a saját érdekeinek megfelelően fogja megkeresni a számára előnyös befektetési lehetőségeket - Európában, vagy Európán kívül. És a világ többféle - a munkaerőköltségekben is megjelenő - előnyt tud kínálni a munkát, munkahelyeket, hozó befektetőknek.⁷ Bízunk benne, hogy ezt mérlegelni fogják az érintett országok szakszervezetei is.

Más oldalról: nemcsak a csatlakozni kívánóknak és az EU vezető testületeinek, hanem az EU színeiben fellépő valamennyi szervezetnek, intézménynek fel kell készülnie Kelet-Európára, helyzetének alapos ismeretére, ahhoz, hogy ténylegesen közös célokat tudjon megfogalmazni. Bizonyos, hogy ebben sokat segíthet a tripartit konzensusok létrehozásában nagy tapasztalatokkal rendelkező ILO, amely munkájában évtizedek óta folyamatosan szembesül a globális világot alkotó részek sokféleségével.

---

⁷ Más kérdés, hogy a tapasztalatok szerint a transznacionális vállalatok leginkább szakképzettséget nem igénylő, gyorsan betanítható (szalag-)munkát telepítettek Magyarországra. Természetesen minden munkahely fontos, de mindeddig a magyarok nagy reményeket fűztek a magyar szaktudás értékesüléséhez. A kormány modernizációs programja ebben látta Magyarország egyik legnagyobb versenyelőnyét; az eddigi tapasztalatok azonban nem igazolják a reményeket.

Összegezve:

A ma érzékelhető problémák súlya, megoldási lehetőségei néhány év alatt sokat változhatnak. Hiszen Európa maga is változik és akár némi javulás, akár némi romlás ma még lappangóbb folyamatokat erősíthet fel.

Eközben Magyarország megpróbálja elvégezni az igazodás sokféle teendőjét abban a reményben, hogy az EU-hoz tartozása jelentősen megnöveli az ország boldogulásának esélyeit. Az egyik, már most érzékelhető haszon: a csatlakozás előkészítése máris napirendre tűzött olyan feladatokat, amelyeket a csatlakozástól függetlenül is előbb-utóbb mindenképpen el kellene végezni.